

המכון
לחירות ואחריות

בית ספר לאודר
לממשל, דיפלומטיה
ואסטרטגיה

אוניברסיטת
רייכמן

צביון יהודי או ערך הדמוקרטיה - מה מעדיפים ישראלים?

נובמבר 2023

גבי גל ביטון

עוזרת מחקר, המכון לחירות ואחריות

הצעה להפניה בשימוש ביבליוגרפי:

ביטון, גל. 2023. "צביון יהודי או ערך הדמוקרטיה – מה מעדיפים ישראלים?". סקרי המכון לחירות ואחריות, אוניברסיטת רייכמן.

המכון
לחירות ואחריות

בית ספר לאודר
לממשל, דיפלומטיה
ואסטרטגיה

אוניברסיטת
רייכמן

הקדמה:

החברה הישראלית חוותה בשנה האחרונה טלטלה לאומית. רבים בחברה הישראלית חוו עצמם מפולגים האחד מהשני ואף עוינים זה לזה בעקבות התוכנית לרפורמה במערכת המשפט שקידמה ממשלת נתניהו במהלך 2023. בימים אלה, השאלה כיצד נכון לשלב בין היותה של מדינת ישראל דמוקרטית לבין היותה מדינה לעם היהודי הפכה אקוטית, שהרי שני מרכיבים אלו מעניקים למדינה ומוסדותיה משמעויות שונות. מחד גיסא, המרכיב הדמוקרטי, אשר מושתת על עקרונות של שוויון, חירות, פלורליזם, זכויות אדם ואזרח ושלטון הרוב. מאידך גיסא, הזהות היהודית הדתית וערכי היהדות אשר לעיתים רבות מתנגשים עם המרכיב הדמוקרטי.

אם כך, עולה השאלה האם הציבור הישראלי סבור כי על מדינת ישראל לייחס חשיבות רבה יותר למרכיב הדמוקרטי של ישראל על חשבון זה היהודי או להפך. סוגיה זו נבחנה לאורך שלוש השנים האחרונות על ידי המכון לחירות ואחריות באוניברסיטת רייכמן בסדרה של סקרים בקרב הציבור הישראלי.

מהממצאים עולה כי במקרה של התנגשות, הציבור בכללותו מעדיף את העיקרון הדמוקרטי על פני הזהות היהודית. עם זאת, נטייה זו אינה גורפת ונראה שהיא משתנה בהתאם לסיטואציה הפוליטית. במצבים בהם נוצר איום על העקרונות הדמוקרטיים, כדוגמת האיום שחווים בימים אלו חלק מהישראלים בעקבות קידום הרפורמה המשפטית, יש נטייה חזקה יותר להעדיף את העיקרון הדמוקרטי על פני הזהות היהודית. כפי שניתן לראות מהממצאים, סביב מערכות הבחירות הנטייה לעבר העדפת הזהות היהודית גוברת. נתונים נוספים מצביעים על הבדלים בהעדפות לפי מגדר, מחנה פוליטי ולפי לאום. נשים, ערבים ומשיבים המגדירים עצמם כשמאל ומרכז אידיאולוגי בעלי נטייה חזקה יותר להעדיף את העיקרון הדמוקרטי על פני היהודים בהשוואה לגברים, יהודים ומשיבים המגדירים עצמם כימין אידיאולוגי. לבסוף, בקרב המגזר היהודי, נצפה כי ככל שרמת הדתיות עולה כך ההעדפה לעיקרון היהודי מתחזקת. דפוס זה אינו נצפה בקרב המגזר הערבי השומר על עקבות בהעדפתו לעיקרון הדמוקרטי של מדינת ישראל. ממצאים אלו מספקים תמונה רחבה אודות העדפות הציבור הישראלי צביונה הדמוקרטי והיהודי של מדינת ישראל והמתחים המובנים בין קבוצות שונות באוכלוסייה.

לפירוט על מתודולוגית הסקרים, ראו בנספח המתודולוגי בסוף המסמך.

המכון
לחירות ואחריות

בית ספר לאודר
לממשל, דיפלומטיה
ואסטרטגיה

אוניברסיטת
רייכמן

ממצאי הסקר

על מנת לבחון את עמדת הציבור הישראלי בנוגע למתח המובנה בין היות מדינת ישראל דמוקרטית לבין היותה יהודית, המכון לחירות ואחריות ערך שבעה סקרים, החל משנת 2020 ועד שנת 2023, ובהם המשיבים בסקר נשאלו האם במקרה של התנגשות בין מדינה יהודית ומדינה דמוקרטית הם מעדיפים את העיקרון היהודי או העיקרון הדמוקרטי.¹

תרשים 1 שלפניכם מציג את התוצאות לאורך שבעת הגלים בקרב כלל האוכלוסייה. כפי שעולה מהנתונים, ישנה נטייה עקבית לאורך השנים בקרב הציבור הישראלי להעדיף את העיקרון הדמוקרטי על פני העיקרון הזהות היהודית במצב שבו יש סתירה בין השניים. בממוצע, 59% מהישראלים מעדיפים את העיקרון הדמוקרטי על פני הזהות היהודית.

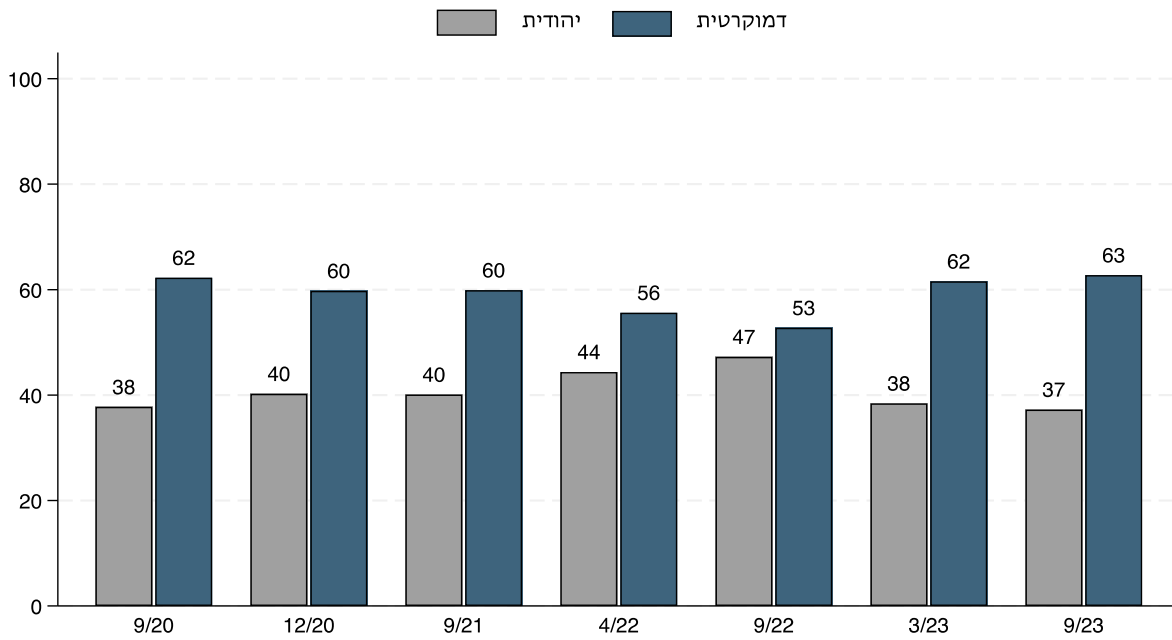
יחד עם זאת, אין מדובר בהעדפה גורפת, כאשר נטייה זו נתונה לתנודתיות בעקבות הסיטואציות הפוליטיות השונות במדינת ישראל. כפי שניתן לראות בתרשים 1, הנטייה להעדיף את העיקרון הדמוקרטי על פני הזהות היהודית נחלשה מעט בין החודשים ספטמבר 2021 - ספטמבר 2022, וגברה ב-10 נקודות אחוז במהלך שנת 2023. ייתכן שניתן לייחס את הירידה בשנים 2021 ו-2022, כמו גם העלייה בשנת 2023, לחילופי הממשלות ולניסיון של ממשלתו של בנימין נתניהו להעביר רפורמה במערכת המשפט ("המהפכה המשפטית").

¹ הניסוח המלא של השאלה היה: "יש מצבים בהם קיימת סתירה בין היות מדינת ישראל מדינה יהודית והיותה מדינה דמוקרטית. במקרה של סתירה, האם יש להעדיף את העיקרון של מדינה יהודית או את העיקרון של מדינה דמוקרטית?". אפשרויות התשובה היו: מדינה יהודית; מדינה דמוקרטית; לא יודעת. 10.75% מהמשיבים ענו "לא יודעת" בתשובה לשאלה זו והם הוצאו מניתוח פריטים אלו.

תרשים 1.

העדפה בין העיקרון הדמוקרטי ליהודי בקרב כלל המשיבים

מקרא: הציר האנכי מציג אחוזים, 0%-100%.

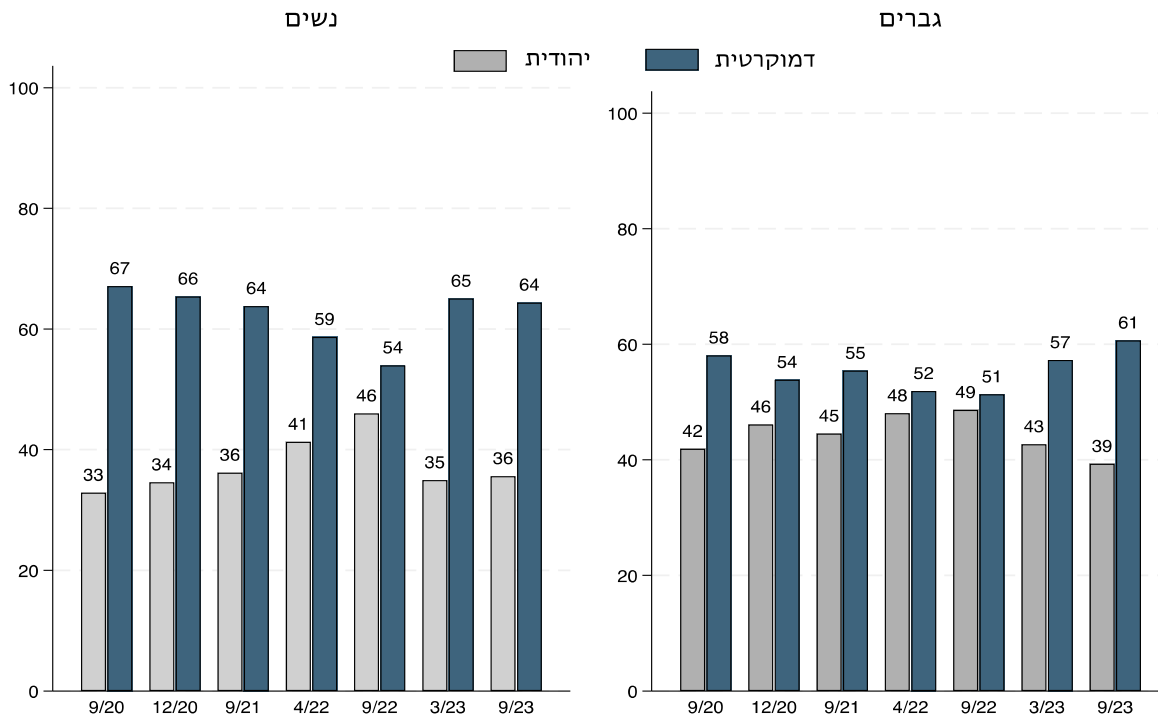

העדפה בין העיקרון הדמוקרטי ליהודי בקרב נשים וגברים:

ההעדפה בין שני המרכיבים של מדינת ישראל, יהודית מול דמוקרטית, נבחנה בחלוקה מגדרית – בקרב נשים וגברים. בבחינת התוצאות המוצגות בתרשים מספר 2 שלפניכם, במוצג, גברים אינם מראים העדפה ברורה לגבי העיקרון המועדף בעת סתירה בין השניים. ההעדפה הופכת ברורה יותר לקראת שנת 2023 ובה גברים נוטים להעדיף את העיקרון הדמוקרטי על פני היהודי. שינוי זה ניתן אולי להסבר בעקבות האיום שחווים ישראלים רבים על עקרונות הדמוקרטיה בעקבות הרפורמה המשפטית שמקדמת ממשלתו של בנימין נתניהו. לעומתם, נשים מפגינות העדפה יחסית עקבית לאורך שלוש השנים כלפי העיקרון הדמוקרטי. אם כי גם בקרב נשים ההעדפה לעיקרון הדמוקרטי הופכת ברורה יותר בשנת 2023 לעומת 2022.

תרשים 2. העדפה לעיקרון הדמוקרטי בקרב נשים מול גברים

העדפה בין העיקרון הדמוקרטי ליהודי בקרב נשים וגברים

מקרא: הציר האנכי מציג אחוזים, 0%-100%.

המכון
לחירות ואחריות

בית ספר לאודר
לממשל, דיפלומטיה
ואסטרטגיה

העדפה בין העיקרון הדמוקרטי ליהודי בחדן ימין-שמאל אידיאולוגי:

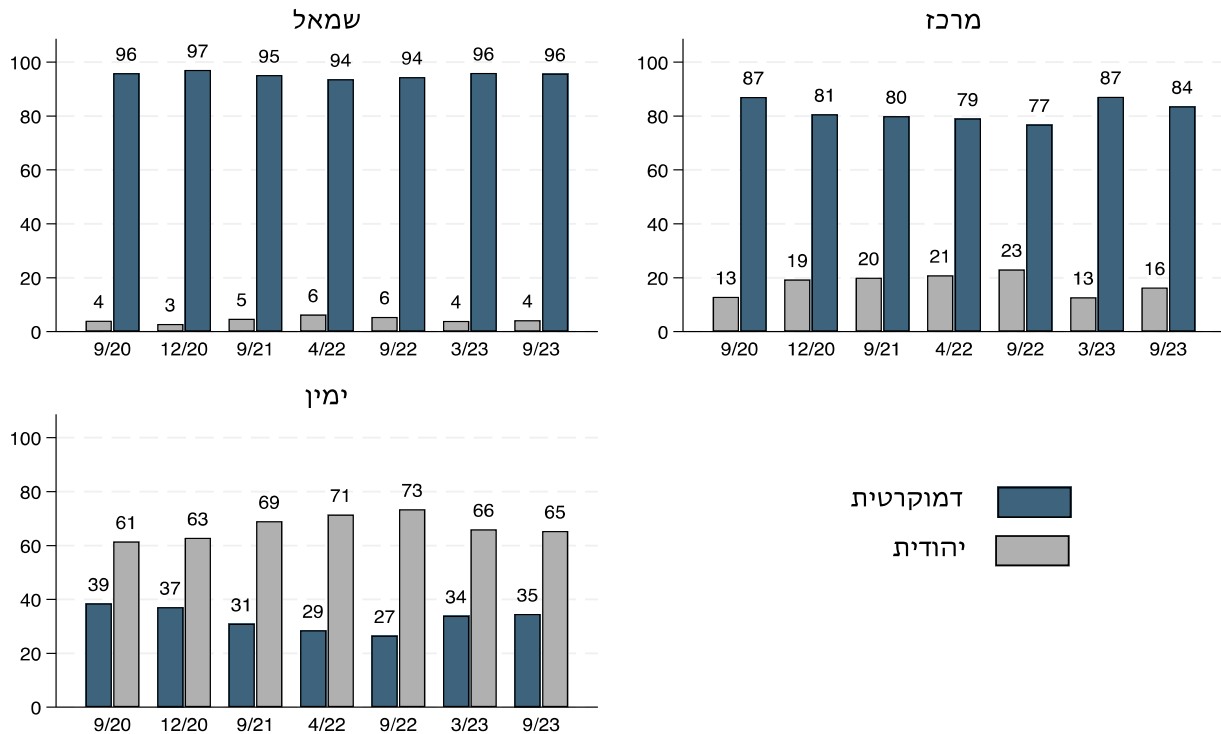
בתרשים 3 מוצגת ההשוואה בין אלו המגדירים עצמם כשמאל אידיאולוגי ובין אלו המגדירים עצמם כמרכז או ימין אידיאולוגי. מהתרשים ניכר כי נטייתם של משיבים מהשמאל להעדיף את העיקרון הדמוקרטי על העיקרון היהודי הינה החזקה והעקבית ביותר לאורך השנים ביחס למשיבים מהמרכז והימין. עם זאת, המשיבים המגדירים עצמם מהמרכז האידיאולוגי מציגים גם הם העדפה ברורה לעיקרון הדמוקרטי.

כמו כן, ניתן לראות שינוי בהעדפה בקרב הציבור הימני אשר באופן יחסי לציבור השמאל-מרכז מציג העדפה ברורה לעיקרון היהודי. עוד ניתן לראות כי מידת התמיכה של ימנים בעיקרון הדמוקרטי יורדת בעקביות בין 2020 ל-2022, אך דפוס זה משתנה בשנת 2023. שינויים אלו בהעדפות ניתן אולי לייחס לחילופי השלטון בין ממשלת נתניהו וממשלת בנט-לפיד, ובאופן כללי למשבר הפוליטי שחוה הציבור הישראלי בשנים האחרונות, המבליט את המתח הקיים בין היותה של מדינת ישראל יהודית ודמוקרטית. תנודתיות זו מתורגמת בצורה הברורה ביותר בחודשים מרץ וספטמבר 2023, כאשר מידת התמיכה בעיקרון היהודי בקרב המשיבים הימנים עולה ב-7% ו-8% בהתאמה.

תרשים 3.

העדפה בין העקרון הדמוקרטי ליהודי בחתך ימין-שמאל

מקרא: הציר האנכי מציג אחוזים, 0%-100%.

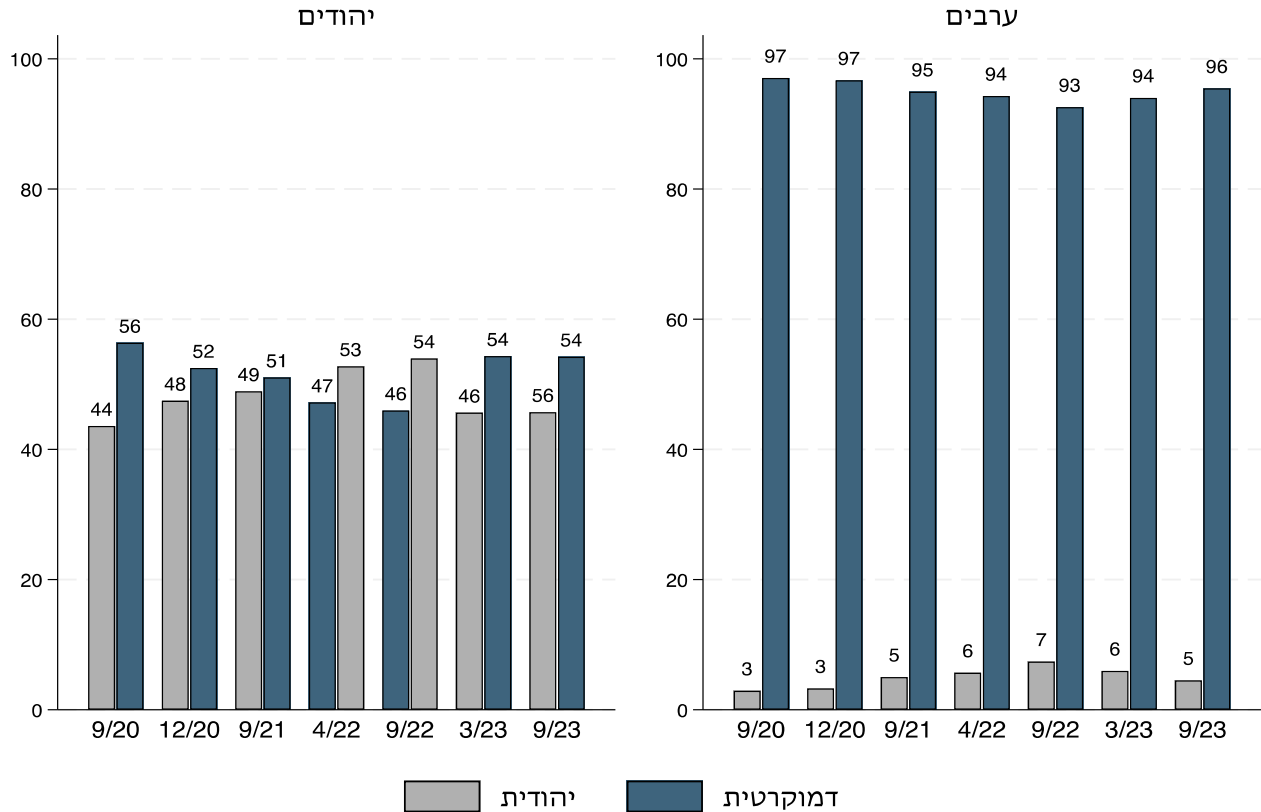
העדפה לעיקרון הדמוקרטי בקרב יהודים מול ערבים:

העדפה בין שני העקרונות נבחנה גם בחתך יהודים מול ערבים. כפי שניתן לצפות, הציבור היהודי בישראל נותן משקל רב יותר מאשר הציבור הערבי בישראל לעיקרון היהודי בעת סתירה בין שני העקרונות. דפוס השוואתי זה בין שני המגזרים הינו עקבי לאורך השנים, אם כי בקרב הציבור היהודי ההעדפה לעיקרון הדמוקרטי התחזקה בשנת 2023.

תרשים 4.

העדפה בין העקרון הדמוקרטי ליהודי בקרב יהודים וערבים

מקרא: הציר האנכי מציג אחוזים, 0%-100%.

העדפה לעיקרון הדמוקרטי בחתך מידת דתיות בקרב יהודים וערבים:

לאחר בחינה של העדפת העיקרון בחתך ימין-שמאל ולפי מגזר, נבחנה העדפה זו גם לפי מידת הדתיות של המשיבים בקרב יהודים וערבים לחוד. תרשים 5 מציג את הממצאים עבור משיבים יהודים, בעוד תרשים 6 מציג זאת עבור משיבים ערבים.

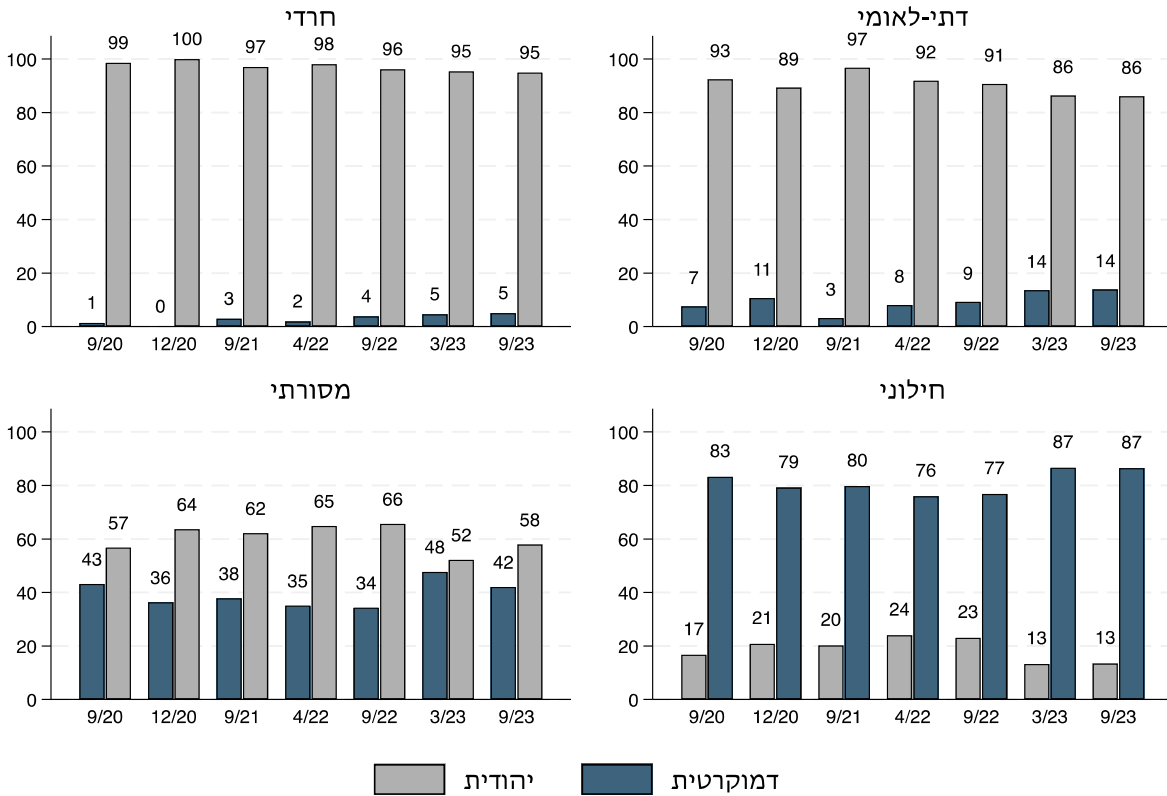
מהנתונים עולה כי, בקרב יהודים, ככל שרמת הדתיות גוברת, כך ישנה העדפה לעיקרון היהודי של מדינת ישראל. העדפה זו חזקה במיוחד אצל החרדים והדתיים הלאומיים. על אף שהציבור המסורתי-יהודי מציג העדפה לעיקרון היהודי על פני הדמוקרטי, העדפה זו מתונה יותר משל אלו הקודמים. הציבור החילוני, אם כן, מציג העדפה ברורה ועקבית לעיקרון הדמוקרטי.

בבחינת המגזר הערבי לא נצפה קשר מובהק בין רמת דתיות לבין העדפה לעיקרון הדמוקרטי או היהודי. המגזר הערבי, ללא תלות במידת הדתיות מעדיף את העיקרון הדמוקרטי באופן ברור. עם זאת, יש מידה של תנודתיות בהעדפות אצל הציבור המגדיר עצמו "דתי-מאוד", אך גם כאן ההעדפה הברורה היא לעיקרון הדמוקרטי.

תרשים 5.

העדפה בין העקרון הדמוקרטי והיהודי בחתך רמת דתיות בקרב יהודים

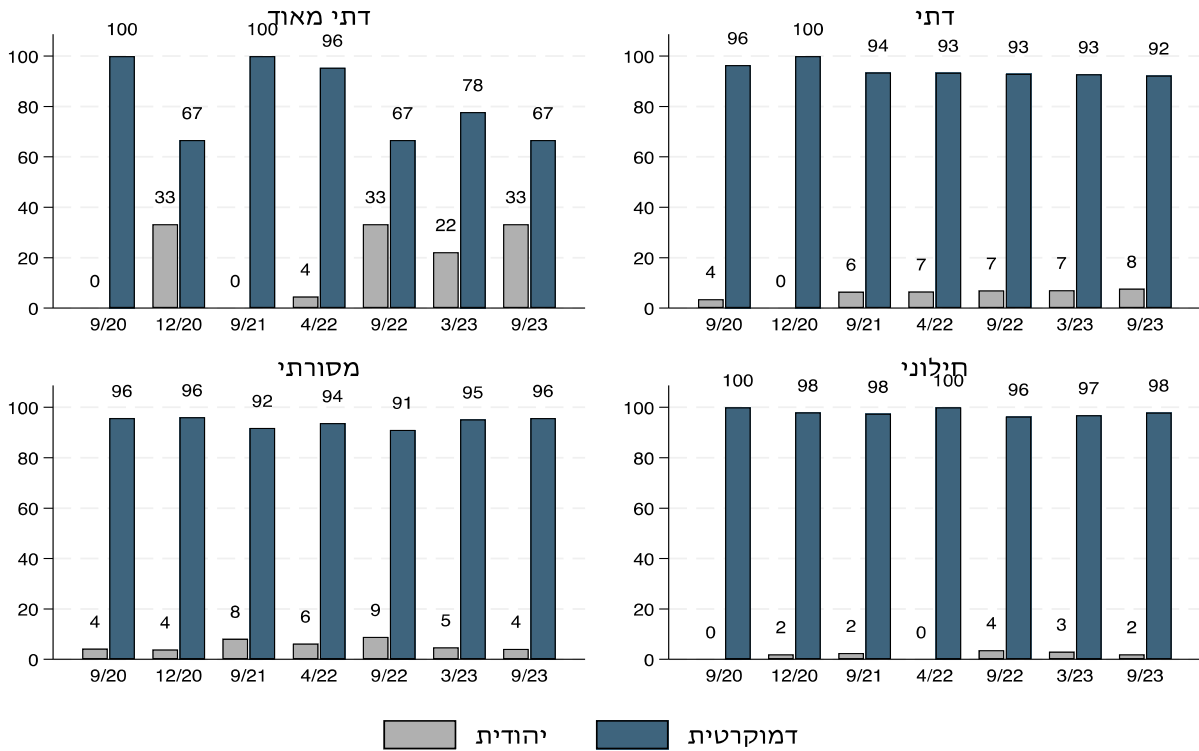

מקרא: הציר האנכי מציג אחוזים, 0%-100%.

תרשים 6.

העדפה בין העיקרון הדמוקרטי והיהודי בחתך רמת דתיות בקרב ערבים

מקרא: הציר האנכי מציג אחוזים, 0%-100%.

המכון
לחירות ואחריות

בית ספר לאודר
לממשל, דיפלומטיה
ואסטרטגיה

אוניברסיטת
רייכמן

סיכום ממצאים:

בהסתכלות רחבה על העדפתו של הציבור הישראלי את מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית או יהודית, עולה כי הציבור בכללותו נוטה להעדיף את העיקרון הדמוקרטי על פני הזהות היהודית. יחד עם זאת, נטייה זו להעדיף את העיקרון הדמוקרטי אינה עקבית ונוטה להשתנות בעקבות סיטואציות פוליטיות שהציבור הישראלי חווה, אשר מעמידים במרכז השיח הציבורי את ההתנגשות האפשרית בין ערכים דמוקרטיים לבין הזהות היהודית של מדינה ישראל.

עוד עולה מהנתונים כי ישנם הבדלים בהעדפות בקרב נשים וגברים, בין המחנות הפוליטיים וגם בין יהודים וערבים. לנשים יש נטייה חזקה יותר מאשר גברים לבחור בעיקרון הדמוקרטי כחשוב יותר בעת סתירה בין העקרונות. דפוס דומה ניתן למצוא בין ערבים ויהודים, כאשר אלו האחרונים נוטים לתעדף את העיקרון היהודי. לבסוף, משיבים המגדירים עצמם כשמאל ומרכז אידיאולוגי נוטים להעדיף את העיקרון הדמוקרטי יותר מאשר אלו המגדירים עצמם כימין. האחרונים מביעים נטייה חזקה יותר ביחס לאחרים כלפי העיקרון היהודי. כמו כן, בקרב המגזר היהודי, נצפה כי ככל שרמת הדתיות עולה כך ההעדפה לעיקרון היהודי מתחזקת. דפוס זה אינו נראה בקרב המגזר הערבי השומר על עקביות בהעדפתו לעיקרון הדמוקרטי של מדינת ישראל.

המכון
לחירות ואחריות

בית ספר לאודר
לממשל, דיפלומטיה
ואסטרטגיה

נספח - מתודולוגיה:

צוות המכון לחירות ואחריות בבית ספר לאודר לממשל, דיפלומטיה ואסטרטגיה באוניברסיטת רייכמן הכין את השאלות לסקר וניתח לאחר מכן את הנתונים. הסקר נערך על ידי חברת גיאוקרטוגרפיה, אשר עורכת סקרים מקוונים בישראל. הסקר נערך בשבעה גלים בין החודשים ספטמבר 2020 לספטמבר 2023. הנתונים בסקר נאספו באופן מקוון.

במצטבר, 9,749 משיבים בני 18 ויותר השלימו את כל שבעת הסקרים. מתוכם, 7,990 משיבים יהודים ו-1,759 משיבים ערבים.² טעות הדגימה המרבית למדגמים השונים נעה בין 2.4% ל-3.0% ברמת ביטחון של 95%.

המשיבים היהודים מהווים מדגם מייצג של האוכלוסייה היהודית הבוגרת בישראל, בפילוח של מגדר, קבוצות גיל, מחוז בארץ, ומידת דתיות. בנוסף, המשיבים הערבים מהווים מדגם שהינו קרוב לזה המייצג את האוכלוסייה הערבית הבוגרת בישראל בפילוח של מגדר, קבוצות גיל, מחוז בארץ, ומידת דתיות, כאשר ישנה דגימת חסר של משיבים גברים, משיבים מאזור הדרום, ומשיבים בני 40 ומעלה.

סטטיסטיקה תיאורית בסיסית של המשיבים בסקר על פני מספר משתנים בולטים מוצגת להלן בטבלה 1, כאשר מוצגת השוואה לנתוני סקר הבחירות בישראל³ (Israeli National Election Study) ממרץ 2021, שזהו הסקר ההסתברותי המייצג העדכני ביותר הכולל נתונים דומים. ניתן לראות כי ישנן סטיות קלות בין הסקרים שערכנו בין השנים 2020 ל-2023 לבין נתוני סקר מרץ 2021 של ה-INES בכל הנוגע לשיעור הנשים, היהודים, ובעלי השכלה אקדמית במדגם. ישנה דגימת חסר קלה של חילונים ואלו בעלי אידיאולוגיה שמאלנית, וזאת לצד דגימת יתר קלה של משיבים מהמרכז האידיאולוגי ומשיבים מסורתיים.

² השאלון תורגם לערבית כך שמשיבים ערבים יכולים היו לבחור אם לענות על השאלון בעברית או בערבית.
³ ראו בכתובת הזו: <https://www.tau.ac.il/~ines>

טבלה 1. סטטיסטיקה תיאורית של המשיבים בסקרים השונים עם השוואה לסקר ה-INES מ-2021:

סקר הבחירות בישראל – מרץ 2021	ספטמבר 2023	מרץ 2023	ספטמבר 2022	סקר אפריל 2022	סקר ספטמבר 2021	סקר דצמבר 2020	סקר ספטמבר 2020	
47.3 (18.0)	40.2 (15.1)	40.7 (14.9)	40.9 (15.3)	40.3 (14.9)	40.8 (15.1)	42.5 (16.0)	41.3 (15.4)	גיל (ממוצע, סטיית תקן)
52.2%	56.2%	56.6%	53.7%	55.4%	53.9%	51.4%	53.4%	נשים (שיעור במדגם)
81.4%	78.6%	80.7%	84.7%	81.8%	78.8%	84.6%	85.9%	יהודים (שיעור במדגם)
47.8%	52.6%	52.8%	52.8%	55.4%	53.7%	46.1%	48.5%	השכלה אקדמית כלשהי (שיעור במדגם)
מידת דתיות (שיעור מקרב היהודים במדגם)								
50.7%	37.1%	44.9%	46.1%	49.8%	50.9%	52.6%	45.7%	חילוני
26.9% ⁴	19.9%	27.0%	25.3%	25.1%	25.7%	25.8%	17.3%	מסורתית
12.0%	9.5%	11.9%	13.0%	12.1%	13.3%	13.3%	15.9%	דתי
10.4%	12.2%	16.2%	15.7%	13.0%	10.2%	8.2%	7.2%	חרדי
הגדרה עצמית: ימין-שמאל אידיאולוגי (שיעור במדגם)								
51.1%	47.8%	54.2%	57.5%	53.1%	48.6%	54.0%	54.2%	ימין
22.8%	26.3%	23.6%	23.0%	26.0%	27.0%	31.3%	32.8%	מרכז
26.1%	20.1%	22.2%	19.6%	20.9%	24.4%	14.7%	13.1%	שמאל

מקרא: השאלה שבחנה הגדרה עצמית על ציר ימין-שמאל אידיאולוגי כללה שבע אפשרויות תשובה, כאשר 1 משמעו ימין, 4 משמעו מרכז, ו-7 משמעו שמאל. אלו שענו 1-3 הוגדרו כ-"ימין", ואלו שענו 4 הוגדרו "מרכז", ואלו שענו 5-7 הוגדרו "שמאל".

⁴ קטגוריה זו כוללת הן משיבים שענו שהם "מסורתיים", דתיים" והן משיבים שענו שהם "מסורתיים", לא כל כך דתיים".